

Az ifjúság erkölcsi neveléséről.

II.

Az eddig felhozottakban leginkább azokat a legfőbb hibákat és tévedéseket említettem meg, a melyek útját állják az erkölcsi nevelésnek. S ha rámutattam is azokra a módokra, a melyek segítségével ezen akadályokat eltávolíthatjuk s az erkölcsi nevelést elősegítjük, magáról azon közös munkáról, melyet a szülői háznak vagy helyettesítőjének az iskolával egyetértően végeznie kell, közelebbről nem szólottam.

Jelen tanulmányom keretében nem szükséges, de nem is lehetséges az összes tényezőkre kiterjeszkednem, a melyek az ifjúság erkölcsi irányításánál szerepelnek, mert ezek egyfelől nagyobbára ismereteseek, másfelől meg oly számosak és egyéniek, hogy nem lehet őket kimeríteni. Ez okból csak egynéhányat a főbbek közül akarok felemlíteni, a melyeknél leggyakrabban vétének a szülők s a melyek úgy hatásuknál, mint elterjedtségüknel fogva legkártékonyabbak.

Az iskola az ifjúság temploma. Szentély az, a melybe csak tiszta elhatározással szabad belépni. S miként egykor a Hóreb hegyén a csipkebokor lángjából Mózes felé hangzott e szó: „vedd le saruidat, mert szent hely az, a melyen most állasz“: úgy kellene éreznie minden tanulónak is, a mikor a tudomány csarnokaiba lép, hogy az a szózat feléje is hangzik s szülőnek, tanárnak minden lehető el kellene követnie, hogy ez az érzelem állandósuljon a tanuló lelkében. *Mert igaz ugyan, hogy az életnek nevelünk; ámde nem a jelennek, hanem a jövőnek s nem a köznapi hibákkal, rosszasággal s bűnökkel teljes élet lehet az ideálunk, hanem egy erkölcsében s törekvéseiben tisztább s eszközeiben nemesebb élet!* Az iskolának ideálokat kell szolgálnia s az ideálok szeretetét a zsenge ifjú szivekbe is csepegtetni. Bármit is tanítsunk, az iskolában csak eszköz

lehet az ideálok megismertetésében és megszerettetésében. Mihelyt akár a szülő, akár a tanár, akár más valaki vét ez ellen, szentségtörést követ el nem csak az iskola, hanem a tanulók ellen s porba rántja azt, a minek fenséges eszményként kell lebegnie minden ifjú előtt s minden iskolás gyermek előtt?

Hát a gyermekeknek is vannak ideáljaik? Feltétlenül. Az édes anya, apa, testvérek, rokonok, cselédek s egyáltalán mindenki, a ki a gyermekkel foglalkozik, öntudatlan ideálja az ártatlan gyermeki szívnek, a kit szeret, utánoz s példaképpül állit maga elé! Mikor iskolába kerül, a jó tanító bácsi lesz mindene, kit legfőbb tekintélynek tart s kinek kedvéért tanul s jól viseli magát és a ki, Felmérivel szólva, mint a viaszt ujja körül csavarhatja. Később a többi tanítókra s tanárookra megy át ez a tisztelet s ragaszkodás; ők lesznek a tanulók ideáljai. Minél több jó tulajdonságot fedez fel a tanuló tanárjában, annál több ideált is lát benne s annál jobban ragaszkodik nemcsak hozzá, hanem a benne talált erkölcsi tulajdonságokhoz; de viszont minél tökéletlenebbnek találja, annál kevesebb szeretni valót, ideált fedez fel benne s így nem is ragaszkodik hozzá. Midőn a tanulót az igazság szeretetére tanítják, midőn a jót, a szépet tüntetik fel előtte, megszereti s megismeri ez ideálokat s követi is, hogyha tanáraiban megtestesítve látja őket. A tanuló lelkét meg lehet ugyan vesztegetni szép alakkal, hízelgő beszéddel s jó modorral; de az ilyen hatásnak rövid az élete s nincs erkölcsileg nevelő eredménye, mert a tanuló csakhamar kiérzi s arról győződik meg, hogy az hamis álarcz, a mely megett nincs erkölcsi komolyság, jóság, igazságszeretet, egyszóval egy-egy oly tulajdonság, a mely lelkét megkapja s a melyért tanárát megkedvelheti s követheti.

Ha ez a személyi garancia hiányzik, akkor nem sikerülhet a hibáknak irtása, a melyek a gyermekek lelkében oly gyakran találhatók, mint a hazudozás, restség, önzés, hiúság, önmagának túlbecsülése, másoknak lenézése, irigység, hatalmaskodás, rendetlenség, tisztátalanság, tolvajlás s más sokszor kicsinyeknek látszó, de a jónak elnyomására szolgáló s fejlődését hátráltató tulajdonságok. Mert elnyomni parancs szóval s tilalommal lehet őket, a míg a tanár hatalmának nyomása tart, ámde megtisztítani tőlök a szívét sokkal nehezebb feladat. Már pedig, ha a szívében ott burjándozanak ezek az erkölcsi hibák s nem sikerül őket onnan kiktűszöbölteni, akkor hiába vetjük bele a legtisztább, a legnemesebb s legjobb magot, mert ha ki is kél, rövid idő alatt nyomtalanul elvész.

A példa annál közvetlenebb hatású, minél kisebb a belátás s általában az értelmi képzettség; mihelyt gondolkozni kezd a tanuló s illetőleg a mint az értelmiségét fejlesztik, nevelni kell benne az erkölcsi belátást, hogy saját cselekvésének indító oka ne legyen a külső parancs, intelem és példa, a mely sokszor rossz is lehet, hanem tulajdon erkölcsi érteke, vagyis cselekedeteinek értékelése, a melylyel tetteit helyteleneknek, vagy helyeseknek minősíti. Alkalmat kell neki adnunk, hogy saját észjárása szerint is határozhassa magát cselekvésre, de egyúttal érezze cselekedeteinek következményeit is. Ily módon tapasztalást, azaz tudomást szerez jó és rossz cselekedetekről s felébred benne a lelkiismeret, vagyis az az erkölcsi erő, a melynek tetteinkben, érzelmeinkben s egész életünkben nemcsak tanácsadónak s ítélő birónak, hanem kényszerítő hatalomnak is kell lennie, hogy másként ne cselekedhessünk, mint a miként azt a lelkiismeret követeli; követeli pedig nem idegen ránk nehezedett hatalomként, a melynek akaratunkat kellenlenül alárendeljük, hanem bennünk létező s ösztönszerű s lényünkhöz tartozó tehetségként, mely a jónak belátásával s akarásával teljesen egybeolvad. Mig ez az erkölcsi erő a tökéletesség ezen fokára emelkedik, addig a nevelésnek hosszú utat s nehéz munkát kell végeznie; sőt talán el sem éri ezt a magaslatot; a mi azonban nem lehet ok, hogy erre ne törekedjünk s ifjainkat úgy ne neveljük, hogy magokban is képesek legyenek ily irányban fejleszteni tehetségeiket.

Ennek fejlesztésében hathatósan támogat a *munkaszere-
tetre való nevelés*. Miként a kis gyermeknek a játék a legkomolyabb munkája, akként viszont a nagyobb gyermeknél s ifjúnál a munkának komoly játéknak kell lennie. Mert a mint a kis gyermek csak addig foglalkozik, szórakozik s tanul a maga játékaiban, a mig azok neki örömet szereznek, s élvezetet nyújtanak: úgy a komolyságra ébredő tanuló is a maga iskolai foglalkozásában csak addig tud kitartani, a mig *e munkájában örömet leli s a munkát megkedveli*. Hogy ez nem könnyű feladat különösen oly tárgyokban, a melyeknek hasznát a tanuló nem látja s a melyekkel való foglalkozás megerőltetéssel jár, azt könnyen beláthatjuk s a kiknek alkalmuk volt például idegen nyelvek tanítását megfigyelni, tapasztalhatták, hogy mennyi ellenszenvet s idegenkedést kellett legyőzni még az igyekvő tanulóknak is, mig megbarátkoztak az ellen-szenves tantárggyal. Biztatás, dicséret, jutalmazás, megfélemlítés s büntetés, sőt olykor megszegényítés is nagy szerepet játszanak a tanító kezében. S ha a tanulók mind egyforma

természetűek lennének, hogy egyenlően lehetne őket vezetni, akkor még csak könnyen boldogulna a tanár, ámde a hány a tanuló, annyiféle módon kell velök bánni, mert a mi például az egyiket munkára serkenti, az a másiknak munkakedvét esetleg csak rontja. S miután a munka szeretete gyakran csak nagyon későn jelentkezik s erősödik meg egy egy tanuló embernél, azért nem szabad mindjárt pálcát törni felette, hanem kitartással s minden lehető eszköznök felhasználásával kell iparkodnunk lelkéhez férközni s a munka szeretetére tanítani. A kezdőt s gyengébbet úgy vezessük, hogy kisebb fáradság után is élvezze szorgalmának jutalmát, az elismerést, hogy biztatást nyerjen újabb munkára; az erősebbnél ne pazaroljuk az elismerést s csak akkor fejezzük azt ki s csak abban az esetben jutalmazzuk, ha fáradságosabb munka árán sikerült eredményt érnie, mert attól lehet tartani, hogy könnyen veszi kötelességét.

A munkaszeretet még nem biztosítja a nevelőt arról, hogy neveltje kötelességeit pontosan teljesíti. Ez csak akkor következik el, ha a *kötelességérzést* is sikerült a tanulóban felköltetni s megerősíteni, a mely abban mutatkozik, hogy minden külső kényszer nélkül meghatározott időre pontosan teljesíti feladatát. Első pillantásra kevesebbnek látszik a munkaszeretethél, ámde mégis többet ér; mert amaz nem időhöz kötött munkásság s változó is lehet, utóbbi pedig megköveteli a pontosságot s megbízhatóságot. Abban talán több a melegség, a sziv s kevesebb az erő; ebben pedig több a ridegség s következetesség. A kettő együtt s egymást kiegészítve, kiváló erénynyé fejlődik s oly kincse az embernek, a mely becsültté, tiszteltté s boldoggá teheti. Igazi örömet, értéket s zamatot az életnek csupán csak a munka adhat; foglalkozás nélkül elővesz az unalom, életuntság s minden életörömről való lemondás. A ki valóban megszerette s megszokta a munkát, az annál nagyobb örömet élvez, minél több akadálylyal s minél nagyobb fáradsággal küzdve sikerült célját érnie. Az megtanulja becsülni a munkát s a munka által a munkás embert, megismeri a saját maga értékét s másoknak helyes becsülésében megtalálja a maga megbecsülésének igaz értékét. Élvezet, szórakozás, mulatság és mindazok az eszközök, melyek a fáradt testnek s léleknek pihenőt, nyugalmat, felfrissülést s új erőt nyújtanak, valóban szórakozására s a test és lélek megújulására fognak szolgálni.

Társadalmunknak egyik főhibája, hogy sem a munkát, sem a munkást kellőleg nem becsüli; a kötelességérzet és munkaszeretet hiánya uralkodik köztünk, a minek követke-

ménye, hogy országunk eldicsért kincsei daczára végtelen szegények vagyunk. Ifjúságunk sem az, a minő a nyugati államoké, a mely ifjúi könnyű gondolkozása daczára is szereti a munkát s megbecsüli azt másokban is. Az a tisztelet és szeretet például, a melylyel a német tanulóifjúság tanárai iránt viseltetik, oly kedves és megható, hogy el kell szomrodnia az embernek, ha a mi viszonyainkkal összehasonlítva, azt tapasztalja, vagy hallja, hogy találkozik ifjú nem egy, de sok, a ki pl. az érettségi vizsgálat letétele után volt professzorait, a kik éveken keresztül nevelték s tanították, ismerni sem akarja. Sem tisztelet, sem hála, sem szív, se semmi nemesebb tulajdonság nem lakhatik az ilyen ifjában. És ez még csak hagyján; de ha kezünkbe vesszük a főiskolai vizsgálatok statisztikai adatait s azt olvassuk, hogy a vizsgázóknak 30—40—50 százaléka is bukott a vizsgálatokon és hogy a kiválóbb ifjak közül is feltűnő sokan testileg s erkölcsileg elzültenek, vajjon nem elszomorító-e az nemcsak a könnyelmű és elpusztuló ifjakra, hanem különösen a szegény szülőkre, a kik esetleg mindenüket gyermekeikre áldozták abban a reménységben, hogy tisztos öreg napjaikra jó gyermeküknél találnák nyugodalmat s gondozást? S ime, semmivé lett minden reménységük, eltűnt a büszkeségük, nyugalmuk s öreg napjaikban siratni kell gyermekeiket s esetleg nyomorogniok a beköszöntött szegénység miatt.

Azért tanítsuk gyermekeinket arra, hogy a munka nem szégyen, hanem becsület; nem teher, hanem valódi öröm s élvezet; szoktassuk őket kötelességeik pontos teljesítésére, buzdítsuk s ösztönözzük kitartásra, hogy tanulják meg, miként lehet szorgalommal s kitartó türelemmel célt érni, még ha kevesebb is az erőnk s tehetségünk. Ha egyszer a munkaszeretet s kötelességtudás második természetükké lett, nem kell őket féltetni, mert még a legsúlyosabb viszonyok között sem vesztik el önbizalmukat s a kenyérkereset legcsunyább irigységei s legdurvább és legvisszataszítóbb küzdelmei sem képesek őket a tisztesség útjáról letéríteni s a megsemmisítés örvényébe taszítani.

* * *

Tetteinknek indító oka azonban nem mindig a józan *belátás* s a *számító ész*, hanem igen sokszor, sőt, mondhatni életünk legtöbb esetében, a szív, az érzelmek végtelen világa. Ki nem engedett volna olykor észellenesen is az ő vágyainak? Kit nem ragadott volna el hirtelen fellobbanó indulata? A szenvedély mennyi nemes lelket tett rabjává és semmisített

meg önmaga s övéinek nagy kárára? Ha már az ismeretek tömege s az okoskodás ridegsége is tévútra vezet s erkölcsellenes tettekre ragad, mennyivel több erkölcstelen s jellembe vágó tetteket találunk azok között, melyeket a hirtelen fellobbanó indulatok, a szertelen vágyak s a vak szenvedélyek magukkal ragadó hatása alatt viszünk véghez?

Érzelmi világunk sokkal gazdagabb, mint sem gondoljuk s az érzelmek motivumainak sokkal nagyobb tere van elhatározásainkban, úgy a magán, mint a társadalmi életben, mint értelmi képességünknek; életünk döntő perczeiben pedig jelentékenyebb szerepet játszanak, mint a számító észnek s rideg okoskodásnak indító okai. *Ez okból az érzelmeknek nevelésére, a szívnek nemesítésére még nagyobb gondot kell fordítanunk, mint az ész, a gondolkodó tehetség minden irányú kifejtésére.*

Az *ézelmekkel* nem lehet egyformán bánni. Vannak közöttük olyanok, a melyeknek fejlődését minden áron meg kell akasztani s illetőleg ha kifejlődtek, lehetőleg elnyomni s megsemmisíteni, mint például az irigység, a bosszúvágy, gyűlölet s a durva vágyak nagy része. Vannak azonban olyanok is, a melyeket nem szabad s nem lehet megsemmisíteni az egyéniségnek megsemmisítése nélkül, a melyeknél tehát a nevelésnek nem lehet más feladata, mint kellő irányítás, szükség szerint tompítás, vagy élesztés. Az önzés például nagyon csunya tulajdonsága az embernek s mégis kellő irányítás s vezetés mellett az önfentartás és családgondozás legszebb ézelmévé válik, a mely serkenti s munkára készíti, hogy a kiket az isteni gondviselés reá bizott, azokat becsületes munkásságával eltartsa s gondozza. Ilyen a hiúság is, bizalom olyasmiben, a minek csekély, vagy semmi értéke nincsen; pedig mennyi jó tulajdonságnak alapját képezi; ha azt kellőleg gondozza a nevelő s nemes önbizalommá fejleszt. Sok emberben kevés az önbizalom, bátorság s elhatározás, minélfogva sem önállóan cselekedni, sem pedig szólani nem mer, hanem örökösen zavarban van, hogy mit tegyen s hová forduljon, ingadozik s gyáva. Ha az ilyenben kora gyermekkortól kezdve, a mint észre veszik, irtják a gyámoltalanságot s felköltik az önbizalmat, tudomására hozzák saját egyéniségének értékét és úgy vezetik, hogy elhatározásának élvezze jó következményeit: akkor az lassan levetkőzteti a félnékséget s gyámoltalanságot és helyén való emberré fejlődik.

Összes ézelmeink között erkölcsi tekintetben legkiválóbb szerepet játszanak az esztétikai ézelmek; vagyis azok, a melyek akkor támadnak bennünk, ha látjuk a harmatgyön-

gyöt, a mint fényárban csüng a fűszálon, a mikor egy-egy színpompában gazdag nyíló virágban gyönyörködünk s a mikor a világmindenségnek szépségét, nagyságát s tökéletességét értjük s csodáljuk; azok, a melyeket egy-egy dal fakaszt a maga egyszerű, de közvetlen s épp annál fogva minden műveltségű emberre ható hangulatával; a melyeket egy-egy költői mű a rokon lelkekben felkölt, midőn buzdít, lelkesít, elszomorít s felemel; a melyeket a zene a szív legelrejtettebb zugába is kerülő s elbűvölő hangjaival elővarázsol s a melyeket egy-egy művésziesen festett képnek vagy faragott szobornak látása s egy-egy műnek sikere támaszt. Ezeknek gondos ápolása s nevelése nemcsak, hogy nem engedi a csunya s durva vágyaknak és indulatoknak uralmát az erkölcsi elhatározások felett, hanem fejlesztőleg hat a lelki élet minden irányára s ezért tisztítólag hat nemcsak szívünkre, hanem gondolkozásunkra is.

Nem azt jelenti ez, hogy ifjainkat s lányainkat művészekké neveljük, mert ahhoz legelső sorban kiváló isteni adomány kell, a mi ritkán fordul elő, hanem azt, hogy a természet szépségeinek megfigyelésére rajzolás, festés, zene s olvasmány által igyekezzünk minél több kedves és szép érzelmet felkeltetni s a szép iránt való érzéket *ízléssé* s *műérzékké* fejleszteni, a mely szinte megmagyarázhatatlan módon visszatart a rút és rossz cselekedetektől. Ez képesít bennünket arra, hogy a szépnek látszatával bíró s érzékeinket hamar meghódító és a valódi szép tárgyak vagy tünemények között különbséget tenni tudjunk.

Az ízlést fejlesztő eszközök között leggyakoribb, legáltalánosabb s legkönnyebben szereshető az olvasmány. Korunk oly mértékben él vele, hogy az utolsó században Európa népei többet irtak s olvastak, mint az előző kétezer esztendőben. Óriási módon megnőtt az irodalmi termékek száma. De a végtelen számú férczmű, a mely a házasságtörés magasztalásával az erkölcsiségben már oly sok kárt tett, a végtelen folytatásokban megjelenő rémregények, a fantasztikus s érzékeket csiklandoztató elbeszélések és a számtalan pornografikus tartalmú s tudományos színbe burkolt leírások, melyeket még ékesen szóló képek is illusztrálnak, nemkülönben a hatást vadászó s az érzékiséget ingerlő színelőadások oly módon árasztják el az egész társadalmat s benne az ifjúságot, hogy annak mételyző hatása ellen szülőnek s iskolának, egymással kezét fogva kellene fellépnie. Ez ugyan, úgy látszik, ellentétben áll a sokat hangoztatott, de társadalmunkban egyébként nagyon arisztokratikus módon értelmezett liberalizmussal, de

én azt hiszem, hogy az oly liberalizmus, mely önczélként lép fel s nem szolgálja a társadalomnak vagy a társadalom ama rétegének javát, a melynek szól, csak hangzatos frázis, a melyre semmit sem kell adni. Miként késtől, tűztől s víztől szoktuk óvni kicsinyeinket, annak daczára, hogy azok az élet fentartásához s kényelméhez legszükségesebb előfeltételek, úgy kell tennünk az erkölcsrontó irodalmi termékekkel is. És ha már annyira romlott egyes írók és olvasók izlése, hogy ilyeneknek írása és olvasása is szükséges s irataik ki nem küszöbölhetők, akkor nagyon kell vigyáznunk, hogy azoknak olvasása s ez által a mételenek rontó terjedése legalább a tudatlan s ártatlan ifjú korban ne történjék. Annyi kitűnő klasszikus író áll rendelkezésünkre, a melyeknek szívet képző, értelmet fejlesztő s erkölcsöt nemesítő hatása van, hogy nem is kerül nagy fáradságba azokat megismerni s amazoknak kizorítására felhasználni.

Az erkölcsi nevelésnek azonban leghatásosabb eszköze a *vallásos nevelés*, a mely Herbart felfogása szerint a legmagasztosabb, t. i. az egyetemes emberi érdekeket szolgálja, mert míg a sympathikus érdek egyéni, a társadalmi pedig csupán a hozzánk közel álló s velünk együtt lakó rokonokra, barátokra s polgártársakra vonatkozik, a kikkel gyakran találkozunk s a kikkel együtt örvendünk s együtt szenvedünk a velők való közösségünknel fogva: addig a vallás felülhelyez e korlátokon s az egy Isten hite s emberszeretet által az egész emberiséget öleli át s minden haszontól ment s önzetlen erkölcsi munkásságra készítet. A vallás által felemelkedünk az Istenhez, a mindenségnek alkotójához s fentartójához és az emberiség atyjához, a ki nem tesz különbséget fehér és fekete ember, indus és kínai, japán és orosz, keresztyén és zsidó, katolikus és protestáns népek között, hanem mindegyikét a maga teremtményének tekinti. Ő benne az emberi társadalom által felállított különbségtételek, egymással küzdő ellentétek, indulatok, emberi igazságok s erkölcsi törvények egy tökéletes egységgé olvadnak össze, minélfogva őt nem korlátozza sem térbeli, sem időbeli lét s a mit emberileg valónak, szépségnek és jónak elképzelhetünk s elgondolhatunk azt ő benne legnagyobb tökéletességben, mint felbonthatlan egységet képzelünk, sejtünk s valóban létezőként követelünk. Vallás nélkül erkölcs sincsen s ha van valamilyen, annak nincs biztos alapja, ingadozó mint maga az ember. „Erkölciségünknek, írja Felméri, szüksége van oly eszményhez támaszkodásra, mely túlesik az emberi tökély határán. Aztán mi úgy vagyunk alkotva, hogy erényre való törekvéseink közepett jól esik egy ingat-

hatatlan támasz és egy minta, hogy akaratunkat egy végtelen tökélyű lény akarata mintájára idomítsuk“.

A tiszta erkölcsi törvény a maga rideg követelésével hidegen hagy, komorrá tesz s a szívet nem melegítvén, nem lelkesít a jó cselekvésre. A vallás az, a mely való életet s meleget önt belé s a hit balzsamával és a reménység vigasztaló szavával erőt ad a csüggedőnek, bátorságot a küzdelemben lemondandónak s a jelen sivár, igaztalan és nemtelen küzdelmeiben felfelé irányítja a figyelmet az ég felé, a hol a küzdelem nem csak véget ér, de az igaz tiszta ügy győzedelmeskedik is. Ettől a magasztos kincstől nem szabad megfosztani senkit sem s bünt követ el mindenki, a ki a vallásos érzést, mint az ember lényéhez hozzátartozó eredeti tulajdonságot elnyomni törekszik, avagy azt kárhozatos irányba tereli. E tekintetben alig lesz közöttünk különbség; iskolai nevelésünk, épp úgy mint a családi, legtöbbször helyesen s kellőleg hangsúlyozza annak rendkívüli fontosságát.

Ámde a kivitelben nagyon sok hibával találkozunk. Sok felekezetre osztott társadalmunkban a vallás tanításában nem azokra a különbségekre kell főszólyt helyeznünk, a melyek minket elválasztanak, hanem azokra a közös vallási elvekre, a melyek összefűznek s egy Isten követőivé tesznek. Az Istent akár háromságosnak, akár egységesnek tartjuk, azért mégis csak az egy *Istenben* hiszünk s imádságainkat ő hozzá mint gondviselő atyához intézzük; Jézust akár pusztán embernek, akár istenembernek tekintjük, ha elhiszszük, hogy ő a mi megváltónk, közvetítőnk s üdvözítőnk, mégis csak egyesít a benne való hit, ha egyébként parancsa szerint szeretjük az Istent minden erőnkől s embertársainkat, mint önmagunkat; ha egyházszervezetünkben, templomaink berendezésében s istentiszteleti formákban különbözünk is egymástól, de ha imádságainkban őszinte gyermeki alázattal nemcsak magunkért, de felebarátainkért is könyörgünk, akkor is egyesít bennünket az imádságainkban egyenlőn kifejezést találó szellem. Merőben ellenkezik a vallásos neveléssel mások vallásának kicsinylése, gúnyolása s üldözése. A ki mást vallásáért gúnyol, az nincs tisztában a saját vallásával sem, az nem tudja, minő kincs a hit, mert ha tudná, vallásos létére piszkolódással nem rontaná embertársának hitét. A létező vallásalakokkal számolnunk kell; azokat eltörölni hiábavaló törekvés; azért neveljük gyermekeinket úgy, hogy ebben a magyar hazában mindenki egyetértő békeességben a maga módja szerint (de igazán őszinte szívvel) imádhassa Istenét. Ezt kell csepegtetnünk a gyermekek szívébe otthon a család szűk körében s ezt kell tanítani

nemcsak a vallástani órákban, hanem ilyen szellemben kell nevelnie minden iskolának s ily szellemben kell fejlődnie ifjúságunk erkölcsi érzetének, mert különben meghazudtoljuk azt, a mi vallásunkban a legfőbb, hogy az Isten szeretet s mindnyájunknak mennyei atyja, mi pedig testvérek vagyunk.

Az igazán keresztyén vallásos neveléstől várhatjuk, hogy társadalmunk átalakul s egységes lesz a törvénytiszteletben s a haza fiainak egyforma becsülésében; várhatjuk azt is, hogy a társadalom s minden intézménye jótékony tényezőjévé válik a nevelésnek.

* * *

A társadalom ugyanis és annak utcán, köztereken, különféle intézményekben, áldozatkészségben s egyéb ténykedésekben megnyilatkozó közfelfogása és szelleme rendkívüli módon befolyásolja a nevelést.

Hogy az utca mily nagy hatással van az ifjúságra s mikép működik közre erkölcsi nevelésében, arról mindenki meggyőződhetik, ha csak némi figyelemre méltatja az utcai életet. Kiváltképen tudhatják azt a szülők.

Nem egyszer megütkezéssel kell hallaniok, minő szókkal, képekkel s fogalmakkal gazdagodik gyermekök szókincese s ismeretköre, a minőket otthon soha nem hallottak, a melyeket nem is értenek s csupán szajkó módra elsajátítanak ugyan, de megérteni is iparkodnak! Kerítések, falak s egyéb mindenkitől látható tárgyak akármennyiszer tele vannak rajzolva s írva piszkos szemérmetlen szókkal, a melyekről mindenki tanulhat. Míg a gyermek teljesen tiszta s míg nem ébred fel benne az érzékiség, addig nem képez semmi erkölcsi veszedelmet; a mint azonban megismerkedik azoknak jelentésével, veszedelmessé válik egész erkölcsi lényére, mert figyelmét minduntalan olyasmire irányítja, a mi éppen abban a korban legveszedelmesebb lehet.

A ki egy-egy város utcáin végigsétál s meg-megáll a közutak s egyes kirakatok előtt, vagy a kapualjakba betekint, az tisztában van azzal, hogy mindazoknak látása mire taníthatja a gyermekifjút. Társadalmunk közfelfogása — anyáktól is lehet hallani — hogy a leányt korán kell vinni bálba és különféle multságokba, hogy jól kimulassa magát, mert ha egyszer férjhez megy, úgyis vége a gond nélkül való mulatozó életnek; kezdődnek a házi bajok s jönnek a családi gondok; mint asszony legalább nem kívánczik már a multságokba s nem esik rosszul azokat nélkülöznie. Mintha azok

a leányévek csak arra lennének rendelve, hogy őket átmulassák s az asszonyi évek a mulatságot tiltanak s lehetetlenné tennék!

De még sajátyszerűbb s ebben már a férfi uralkodó szelleme érvényesül, az a nézet, hogy a fiatal ember hadd tombolja ki magát, mielőtt megnősül, mert így annál szolidabb s jobb férj válik belőle! Hogy mit kell érteni a magát kitombolás alatt, azt még senki sem határozta meg; nem is lehet, de nem is szükséges azt meghatározni, mert lehet látni s lehet érezni. A sápadt, korán érett arcz, a sajátos fényben égő s beesett szemek, az ingadozó járás s a szemtelenséggel határos önérzetes viselkedés, mindezek egész világosan mutatják, mit kell alatta érteni. Ezek legyenek azután az anyák s lányok izlése szerint ú. n. szolid, jó férjek, a kik rossz helyekre nem mennek, kocsmákat nem látogatnak, hanem feleségeiket s gyermekeiket szeretve otthontülők s kezesek!

Hát ez nemcsak szakítás a régi patriarchális felfogással, a mely azt tartotta, hogy az ifjú élet legalkalmasabb ugyan a mulatozásra, de sohasem gondolta azt kötelesség nélkül valónak, melynek kizárólagos joga a mulatozás és olyannak, hogy abban testileg s erkölcsileg ki kell merülni, hanem azt vélte, hogy vannak feladatai is és vidám tisztos társaságban mulathat a férj is meg a feleség is. Abban a régi patriarchális korban megtörténhetett, hogy a nagymamák, mamák s unokák együtt mulattak s az apák fiaikkal versenyeztek a tisztos vidámságban. A mostani felfogás amannak fejetetejére állítása, valósággal pervers gondolkozás eredménye! Vajjon mi jót lehet várni az olyan házasságkötéstől, a melynek tagja már megundorodtak az élettől, a kiket már semmi nem ingerel és nem vonz a kik a házasság célját már nem is képesek szolgálni?!

Az így gondolkozó társadalomnak minő hatása lehet az iskolába járó, vagy iskolából imént kikerült gyermek s ifjú lélekre? Nem hiába küzd-e ilyen körülmények között az iskola s egyes szülők az ifjúság erkölcsi tisztasága érdekében? Azok a szép tanítások, melyeket olvasmányaikban, történelmi s irodalomtörténeti előadásokban találnak s hallanak, ellensúlyozásukat találják az utczákon látható példákban s a laza társadalmi felfogásokban. Intő példa ez arra, hogy a szülők jól örködjenek, minő társaságokba, milyen helyekre s minő célból engedjék gyermekeiket.

Nagy veszedelme ifjúságunk erkölcsi nevelésének a sok s könnyen megközelíthető kávéház, vendéglő s korcsma, a melyek szükségesek s ártalmatlanok lehetnek a felnőttségre s a

magok lábán járó emberekre nézve, — jóllehet itt is elegendő példa az ellenkező mellett bizonyít, — de annál ártalmasabbak a fejlődő ifjú testre s lélekre. A korcsmai bűzös levegő, a kávéházi füst, a lármas dáridók, éjjelezés, az izgató szeszes italok, könnyelmű kártyázás s a sok romlott kávéházi alak, a kik csa arra várnak, hogy a jó kedvű s tapasztalatlan ifjút könnyen levehessék lábukról s azt tegyék vele, a mit jónak találnak: mind meg annyi ölü mérég, a mely észrevétlenül s az érzékeket csiklandoztatva hat, fájdalmat nem okoz s ez okból csábító s kábító hatásával mindig jobban és jobban édesget és hogy ha elég jókor elejét nem veszik, anyagilag és erkölcsileg tönkre teszi az ifjút. Ilyenmű kísértéseknek pedig ki van téve a tanuló kezdettől fogva, a mint tudatára jó érzékiségének és sokszor az iskolának összes tilalma s a szülők gondos ellenőrzése is hiábavalónak bizonyul az említettem helyek csábításaival szemben.

Mit kell hát ezzel szemben tenni a serdülő ifjúság érdekében? Minden szórakozástól eltiltani s mindig otthon tartani, vagy pedig pórázon vezetni a serdülő leányt s fiút nem lehet, mert ha a társadalom tagjainak neveljük, a társadalomtól elzárni nem szabad őket.

Az iskola akként igyekszik ezt megoldani, hogy a rendszer tanításon kívül körökbe s egyesületekbe gyűjti össze tanítványait, a melyekben játék, szavallat, irodalmi szárnypróbálgatások, olvasmányok, előadások s zene foglalkoztatják szórakozást nyújtva s a szívet nemesítve. A szülőknek pedig akként kell gondoskodniok, hogy segítik az iskolát s minél többet foglalkoznak gyermekeikkel s egyes családok hasonló korú gyermekeivel való barátkozást elősegítve, lehetővé teszik a családban s házban felügyelet alatt való nemesebb szórakozást.

Újabb időben minden valamire való városban vannak színielőadások, a melyeket műkedvelők rendeznek; vannak társadalmi egyesületek, melyeknek célja önmivelés s nemes szórakoztatás. Ezeknek nemesítő hatása megbecsülhetetlen, arra kell tehát törekedni, hogy a serdülő gyermekek ezekben részt vegyenek s a mennyire az korukkal összeegyeztethető és van tehetségük, kedvük, cselekvőleg is működjenek közre.

Ide kell vennünk az iskolai kirándulásokat, melyeknek megbecsülhetetlen a képző hatásuk s a melyek hazánkban, sajnos, vagy teljesen hiányzanak, vagy rosszul rendeztetnek, hogy pedagógiai becsük kétséges.

Társadalmunk e tekintetben érzéketlen. A városok terei s utcái puszták, csak itt-ott találunk néhány fát, a mely el-

hagyatva nő valamely nagyobb téren s utcán; az utcák görbék s gondozatlanok, a melyeket hatalmas por be lép s terjeszti a bacillusokat.

Nem is kell messze idegenbe menntünk, hogy lássuk elmaradottságunkat. Ha Erdélyrészbe elkerülve, a gyönyörű fekvésű Brassóba ellátogatunk, meggyőződhetünk a kultura áldásos voltáról. Sok közttere gondozott pázsittal, fákkal, bokrokkal és szökőkútjaival, felette pedig a hegyek közül kiemelkedő Czenkhegy felkigyózó útjával nemcsak egészségessé teszi a várost, hanem széppé és erkölcsileg nevelővé. Hasonlót találunk a jóval kisebb Segesváron, melyben a mult idők sok vihart látott épületei s emlékei vetekedni látszanak egymással a város felé emelkedő dombtetőn. Figyelembe kell vennünk a városok nyilvános gyűjteményeit s múzeumait, mert ezeknek nemcsak a tekintetben van nagy jelentőségük, hogy a mult emlékeit megőrzik s megvédik az elpusztulástól, hanem ismeretterjesztők s erkölcsileg nevelők. Sajnos, hogy ilyenekkel is kevés város rendelkezik nagy elmaradottságunk miatt.

Egyes régi városoknak városházain netán őrzött néhány kiváló fontosságú tárgyon kívül csak a nagyobb városok egy-némelyike mutathat fel valamire való gyűjteményt. Pedig az a római polgár, a ki az egykori Rómának fórumán tartózkodva a sok templomon, középületen, emlékoszlopon s szobron járta, szemelt és büszke önelégültséggel gyönyörködhetett bennök, méltán tarthatta magát a világ urának, mert az ott összehalmozott kincsek önkéntelenül emlékeztették a dicső multra, a nagy elődökre.

Ilyenmő intézményekkel végtelenül fejleszthetjük az erkölcsi érzéket.

Különösen egy irányban való hatásukat kell kiemelnem, abban tudniillik, hogy ellensúlyozhatják a korcsma, kávéházak czukrászdák és hasonló helyeknek erkölcsrontó munkáját, elvonják a figyelmet a léhaságtól, a kártyától, tétlenségtől s hasonló erkölcsileg káros szokásoktól. Ennek pedig kiválóan nagy figyelmet kellene szentelnünk, mert az alkoholismus minálunk is nagyban szedi áldozatait. Európa éjszaki államaiban annyira el volt terjedve a szeszfogyasztás, hogy Svédhonban évente egy személyre ideszámítva a csecsemőket is 40 liter pálinka esett s egy jótékony egyesület oly szép sikerrel vette fel a nemzetet rontó szesz elleni harczot, hogy most évente csak 12 liter esik egy személyre és Svédhon népe megszabadult a szesz pusztító hatalmától. Gothaburgban alakult ez a társaság, lassanként megvette a vidék összes korcsmahelyiségeit, s azokat saját tisztviselőivel oly jól tudta kezelni, hogy a pálinka-

fogyasztás folytonos kisebbedése daczára az egyesület nem csak itt, hanem az ország más részeiben, sőt Norvégiában és Finnországban is utánczokra talált s oly áldásosan működött, hogy Norvégiában most már egy személyre évenként csak 3—4 liter pálinka esik.

A hol van az emberekben miveltség és szív embertársaik sorsa iránt s van kellő áldozatkészség s akaraterő, mely szívesen áldoz időt, pénzt s fáradságot a közjóért, ott sokat lehet lendíteni a közállapotok javításán. Azt hiszem, nálunk is megjő annak az ideje s az ily eszmék nem fogják mosolyra indítani az ajkat, de lelkes munkásokká teszik tulajdonosaikat. Hiszem, hogy az állam és a városok is be fogják látni, hogy nem a szeszmonopolium s szeszfogyasztási adókból befolyó jövedelmek nagyságára kell építeni budgetjüket, hanem ellenkezőleg minél kisebb körre kell szorítani a szesz italok fogyasztását, hogy a nép anyagi és erkölcsi pusztulását a szesz által minél kisebb körre szorítsa s illetőleg megszüntesse.

A most felemlítettek látszólag távol esnek az ifjúság erkölcsi nevelésétől; pedig nem úgy van, mert a mit a gyermek a szülői házban s az emberektől lát, annak hatása alatt állva hasonló tettekre indíttatja magát, hasonló gondolkozású s hasonló erkölcsű lesz. A milyen a környezet, olyanná fejlődik rendszerint a gyermek is. Ez oknál fogva szülőnek, iskolának s minden nemzetét és ifjúságát szerető embernek kötelessége arra törekedni, hogy a gyermekek s az ifjúság erkölcsi nevelődése s fejlődése minél tisztább s kifogástalanabb legyen s mindenkinek úgy kell élnie, hogy az ifjúság jó példát lásson benne s ne kelljen restelkednie, ha tetteit véletlenül az ifjúság látja.

A gyermek Istennek legszebb adománya s a nemzeteknek legféltettebb kincse; neveljük őket tehát úgy, hogy méltók legyünk a nekünk szánt adományra és hogy a nemzet háláját kiérdemeljük, a miért testileg erős s edzett, lelkileg ismeretben gazdag, szívben önzetlen s erkölcsben tiszta és bátor nemzedéket adtunk a hazának. Legyen minden anya olyan, mint a Gracchusok anyja, a ki büszke volt az ő derék fiaira.

Mayer Endre.